

Проф. др МИЈАТ ШУКОВИЋ

321.74(497.1)

ГЛАВНА ПОДРУЧЈА И ПРАВЦИ ДАЉЕГ РАЗВОЈА
ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА ЈУГОСЛАВИЈЕ*

I

Политички систем социјалистичке Југославије израстао је у току социјалистичке револуције. Његовим функционисањем, у периоду од неколико деценија, вишестрано и вишеслојно је садржајно обогаћен привредни, културно-умјетнички, демократско-слободарски, стваралачки и свеукупни идентитет Југославије. Његова садржина, циљеви и резултати његовог функционисања, остваривани динамично у току неколико деценија, оправдано и аргументовано су оцијењени, у свијету и у Југославији, као крупно и вриједно достигнуће. Идејни и циљни садржаји његових темељних начела и стратешких опредјељења на врху су свјетских достигнућа и вриједности на подручју политичког организовања и политичких система.

Потврда овог је чињеница да је југословенски политички систем — без обзира на бројне проблеме у његовом функционисању и неадекватности низа његових сегмената — једини у свијету уставно утврдио и загарантовао право радника да одлучују о друштвеној репродукцији и о другим друштвеним пословима; успоставио и уставно загарантовао социјалистичко-самоуправне и друштвено-својинске односе; одузео легитимитет бирократији и технократији да одлучује у име стваралаца материјалних и духовних добара и отворио процес оштрог сукобљавања са бирократијом и технократијом; отворио визију социјалистичко-самоуправне сутрашњице итд., што су све значајна и уникатна достигнућа у свијету.

Оправдано избјегавање од аполегетике и самозаљубљености и криза која постоји у југословенском друштву, ма колико

---

* Развијенија верзија излагања одржаног у ЦАНУ, дана 27. II 1987.

да разумно ограничавају, не оправдавају уздржаност од приказивања историјских вриједности југословенског политичког система. Зато овај текст и почиње исказаним констатацијама.

Све прогресивно што постоји у стварности, југословенској и свјетској, укупна сазнања, потврђују историјски прогресивну и револуционарно вриједну идејну и циљну суштину темељних уставних начела и стратешких опредјељења југословенског политичког система. То опредјељује да се све промјене на означеним и другим подручјима темеље на њима и да буду у функцији њихове разраде, њиховог остваривања и обезбјеђивања.

Та темељна уставна начела и стратешка опредјељења су: друштвена својина као основни облик својине; социјализам, чија је неизоставна садржина социјалистичко самоуправљање; власт радничке класе, коју она непосредно остварује кроз делегатски систем у социјалистичко демократском савезу са другим радним људима града и села, а не њена власт коју осамостаљено и у њено име остварују њени представници; социјалистичка самоуправна демократија као облик политичког система и обиљежје одлучивања у политичком систему и у друштву у цјелини; једнакоправност свих, под једнаким условима; начело да рад и резултати рада опредјељују материјални и укупни положај сваког и свих; братство и јединство; равноправност народа и народности; федеративно уређивање засновано на социјалистичком самоуправљању и равноправности народа и народности и прожето њиховим револуционарним садржајима, са јединственим друштвено-економским односима, јединством привредног подручја и тржишта, јединственом основом политичког система и усаглашеном развојном политиком Југославије; у таквом федералном уређењу социјалистичка самосталност република и, уз уважавање одређења у Уставу СР Србије, аутономних покрајина; активна, револуционарно усмјеравајућа и за социјалистички смјер развојна одговорна улога авангарде радничке класе; одговорност свих и свакога радничкој класи, заснована на принципу: што већа моћ, већа одговорност; општенародна одбрана и друштвена самозаштита; независност и несврстана политика земље.

Социјалистички садржај и циљ ових начела и опредјељења научно је утврђен и верификован.

Није апологетика, није усвајање ненаучног става да је „наша трава боља од туђег жита“, нити научно сљепило, већ научно доказива, повјерљива и доказана истина — да ниједна земља свијета, сада, нема политички систем чија начела и стратешка опредјељења вриједносно надрастају означена темељна начела и стратешка опредјељења југословенског политичког система.

Социјалистичку вриједност ових начела и стратешких опредјељења потврђује и то што, појединачно и укупно, доживљавају праву афирмацију у садашњим теоријским, законодав-

ним и акционо-политичким токовима у социјалистичким земљама, па и у онима у којима је деценијама одбацивано самоуправљање, у којима је оно оцјењивано несоцијалистичким. И у њима се социјалистичко самоуправљање сада схвата и третира као суштина, као неизоставни садржај, као снага социјализма и његовог напретка, отвара и шири простор за разне облике социјалистичког самоуправљања.

Самоуправљање у различитим облицима и са разноврсним садржајима постаје закономјерност савременог свијета.

Све ово скупа је потврда историјског значаја, историјске вриједности југословенске социјалистичке револуције и њених досадашњих остварења.

Могу постојати разлози — стварно сада и постоје у југословенском друштву — за оправдано незадовољство степеном остварених социјалистичких самоуправних садржаја у садашњем политичком систему Југославије, у његовом функционисању, у резултатима које даје у реалном животу. Али, ништа што постоји у стварности, свјетској и југословенској, не доводи у питање социјалистички карактер означених начела и опредјељења, са њиховом садржином одређеном идејно програмски и у Основним начелима Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Напротив, бројни су садржаји стварности који казују да без означених темељних начела и стратешких опредјељења, без њиховог остваривања, нема обезбјеђења социјалистичког самоуправног политичког система, нема социјалистичке самоуправне будућности.

Југославија може бити друштвено-историјском ситуацијом онемогућена да успјешно остварује и да оствари означена темељна начела и стратешка опредјељења. Историјске предности социјализма и социјалистичка будућност Југославије, међутим, обавезују је да их не напусти, већ да обезбјеђује да се у Југославији што потпуније остварују и обезбјеђују, како би у њој било све више социјалистичког самоуправљања, друштвености у својинским односима, равноправности, на тим односима заснованог јединства, одговорности, слободе. То је битна гаранција да у њој буде више социјализма.

Усвајање и реализација овог опредјељења је почетна гаранција историјске успјешности промјена система.

II

Међутим, иако је истина све казано, такође је истина да у југословенском друштву и његовом политичком систему, у садашњости, постоје бројни крупни развојни проблеми и препреке даљем постизању нових вриједности.

Главни проблеми југословенског друштва и његовог система концентрисани су на три подручја. То су:

1. *Облик привређивања и организовања друштвеног рада, заснован на потиснутости тржишних и других економских законитости, неадекватној разрађености и неадекватном институционално-правном обезбјеђењу остваривања идејне и програмске концепције друштвене својине и социјалистичког самоуправљања;*

2. *Институционални облици и начин остваривања и обезбјеђивања социјалистичке самоуправне демократије;*

3. *Функције Федерације, начин остваривања и обезбјеђивање њихове самоуправне утемељености.*

Ова три подручја чине јединство својинско-продукционих односа, начина привређивања, политичког облика организације друштва и карактера државног уређења. Чињеница да су на овим подручјима концентрисани главни проблеми опредјељује да главни правци промјена југословенског система буду на овим подручјима. То тражи и чињеница да економско-системска рјешења на овим подручјима, предодређује претпоставке за функционисање бројних институција политичког система и у великој мјери одређује њихов карактер.

Промјене на овим подручјима су узрочно-последично повезане. То чини нужним да се на свим њима промјене врше истовремено и истосмјерно. Проширивање компетенција Федерације, на примјер, без промјена које ће отклањати узроке етатизма, имају један карактер, а са тим промјенама сасвим други.

Социјалну сигурност у садашњости не обезбјеђивати застојем у развоју

Потребу промјене појединих компоненти концепције друштвене својине и система права према средствима у друштвеној својини намећу не само конкретно стање у југословенској реалности, већ и резултати теоријских сагледавања, садржај богатог искуства којег није било када је садржински обликована садашња концепција друштвене својине. Неколико аргумената потврђује ту потребу.

Прво, концепција друштвене својине садржински је обликована прије неколико деценија, у условима када је у социјалистичким земљама, па и у Југославији, преовлађивао негативан однос према робно-тржишном начину привређивања, када су економске законитости, као критеријуми доношења развојних и пословних одлука, биле не само потиснуте, већ и готово поступно истиснуте и када је централизам још био врло јак.

У садашњости ситуација је другачија. И економски, и системски, и сазнајно.

Друго, тежиште и највећи дио садржине концепције друштвене својине ограничени су на одређивање односа према средствима за производњу. У тој концепцији и у систему појединачних права, обавеза и одговорности према средствима у друштвеној својини, нијесу у довољној мјери разрађени, нијесу у цјелини ни обухваћени, још мање су системски обезбијеђени, друштвеност управљања акумулацијом и радни карактер присвајања по основу рада средствима у друштвеној својини. Право управљања средствима у друштвеној својини засновано је на апсолутизацији радног односа, умјесто да је засновано на раду. Степен заснованости тог права на раду, међутим, прије свега, одређује друштвеност својинских односа.

Треће, унификација права и обавеза свих колектива који газдују средствима у друштвеној својини, унификација у распону од подручја планирања развоја па до организовања и распо­ређивања (не и расподјеле) дохотка, производи веома различите учинке за раднике, за грађане, за колективе, за друштво, у различитим областима рада. Док одређена права дају заиста позитивне учинке у индустријској или некој другој производњи, та иста права могу обезбјеђивати, често заиста и обезбјеђују, крупне привилегије и монополе у областима комуналија, електропривреде, саобраћајне инфраструктуре и сличним дјелатностима. Довољно то илустрије сада постојећа потпуна подређеност стотина хиљада грађана и других колектива комуналним и сличним организацијама удруженог рада у којима одлучује мали број људи, како о употреби акумулације, тако и о правима и обавезама грађана. Подређеност грађана и других колектива, на примјер, комуналним организацијама у Југославији је већа него у другим системима, мада је законитост свуда у свијету да комуналне службе у великој мјери подређују себи грађане и друге колективе. Већа је зато што у Југославији на овом подручју нема здраве конкуренције, могућности избора, као у већини других система, што значајно смањује (иако не укида) ту подређеност.

На другој страни, ни самоуправно организовани грађани, ни колективи који користе и плаћају услуге, ни органи друштвено-политичких заједница који су репрезентат свих, друштва, у садашњем систему права, обавеза и одговорности према средствима у друштвеној својини немају ефикасних права чијим би вршењем могли обезбиједити да судјелују у одлучивању о оном што је услов њиховог рада и живота. Умјесто тога, сва њихова права се фактички свде на изражавање захтјева и ставова, путем чега грађани и други колективни корисници комуналних услуга не могу утицати на одлучивање ни онолико колико утичу грађани у системима патриципативне демократије.

Четврто, садашње системско рјешење, којим је утврђено да висина масе личних доходака зависи *искључиво* од висине оствареног прихода и дохотка колектива, више усмјерава, економски

подстиче на сналажљиво присвајање незарађеног, остваривање већег дохотка повећавањем цијена и слично, него што економски присиљава на радно ангажовање, на инвентивност, осавремењавање производних програма и организација. Јер, висина прихода и дохотка једног колектива не зависе само, некада ни прије свега, од обима, квалитета и интензитета рада односно колектива, већ и од низа других за колектив спољних фактора. То подстиче волунтаризам у расподјели, неекономичност, уноси елементе изрођавања у идејну концепцију друштвене својине.

Пето, садашњим системом права акумулација се „везује“ за основну организацију удруженог рада, а не за радника и његово одлучивање у свим облицима организовања и дјеловања. Ово рјешење гура основне организације удруженог рада у аутаркију. Оно, заједно са концепцијом да радна организација која у својем саставу има основне организације није планско-развојно и пословно јединство, радно-правно и организационо јединство, доходовно-самоуправно заједништво и јединство, и са стављањем радне организације и основних организација у њеном саставу у положај који их усмјерава да међусобно преузимају компетенције, да се међусобно сукобљавају око компетенција, слаби заједништво, јача групно-својинско понашање унутар таквих радних организација. Једно и друго има низ негативних посљедица на степен друштвености својинских односа, на радни карактер присвајања, на рационалност и ефикасност привређивања и тако даље.

Шесто, идејну концепцију друштвене својине деформише и чини неефикасном и садашњи систем права и обавеза према средствима у друштвеној својини који, како је већ речено, омогућава пословање без економског ризика за пословне пропусте и промашаје, а довољно не штити пословне успјешне колективе од одузимања им дохотка за покривање пословних промашаја других. То слаби или докида мотивацију за стваралачки рад и носи собом читав низ негативних посљедица.

Седмо, битну компоненту садашње уставне концепције друштвене својине и самоуправљања чини уставно утврђени садржај права рада друштвеним средствима. Садржај тог права је полазиште и оквир за садржај многих појединачних права према средствима у друштвеној својини и многих појединачних самоуправних права.

У садржају права рада друштвеним средствима, умјесто досљедног уважавања знања да нема права без обавеза, да нема прва газдовања средствима у друштвеној својини без рада и досљедног извршавања обавеза, установљена је неравнотежа, у корист права, између права, обавеза и одговорности. Тиме је установљен основ да се права према средствима у друштвеној својини и самоуправна права третирају одвојено од обавеза и одго-

ворности, да се права могу користити до максимума и када се не извршавају обавезе повезане са тим правима.

Свако одвајање права од обавеза и одговорности, а нарочито на подручјима својинских и самоуправних односа, не води ни слободи, ни друштвености својинских односа, ни правом самоуправљању, ни обезбјеђивању друштвених интереса. Напротив. Јер, да поновим: нема права без обавеза, и у филозофском и политичком значењу ријечи.

На тој основи је израстао законски систем конкретних права, обавеза и одговорности који је заблиндирао сигурност радног мјеста; није обезбиједио радни карактер расподјеле и присвајања средстава створених средствима у друштвеној својини, без чега нема друштвености у својинским односима; ослободио је управљаче средствима у друштвеној својини од економског ризика (од стечаја и слично) лошег газдовања средствима у друштвеној својини и ставио их у положај да сигурност своје будућности не виде прије свега у повећању акумулације него у што већем издвајању за потрошњу, са низом негативних посљедица за продуктивност рада, рационалност и ефикасност привређивања.

На тој основи, такође, израстао је систем самоуправних права, обавеза и одговорности, у коме је поремећена равнотежа у корист права, чиме је успостављен, у реалности, тип самоуправљања који је другачији од оног пројектованог програмски и у основним уставним начелима. Другачији прије свега по томе што самоуправљање, какво је у реалности, што је већ речено, нема у себи интегративну компоненту одговарајућег домета и јачине какву подразумеива и утврђује идејна концепција социјалистичког самоуправљања, без чега и нема и не може бити социјалистичког самоуправљања.

При томе, законима су утврђени институције, механизми, инструменти којима је обезбијеђено остваривање и заштита права, па и онда када се не извршавају утврђене обавезе.

На другој страни, у законима нијесу, у мјери одговарајућој правима, утврђене обавезе, економска и друга одговорност за газдовање друштвеним средствима. И оно што је утврђено није обезбијеђено инструментима и механизмима ни приближно колико је то учињено за права.

Докле се у томе претјерало илуструје чињеница да су чак институција друштвеног правобраниоца самоуправљања и судови удруженог рада усмјерени да друштвену својину и самоуправљање штите само заштитом права, не везујући их, у правилу, за извршење обавезе, иако је већ одавно јасно да се самоуправљање и друштвена својина не могу даље ни јачати, ни штитити, само ширењем и заштитом права без истовременог обезбјеђивања досљедног извршавања дужности, без великог јачања одговорности.

Због тога је природно што је, готово неизбјежно, у реалности истиснута друштвеност из својинских односа и што је у њима преовладало групно-својинско понашање, што се у реалности изрођава самоуправљање, што се оно злоупотребљава, што је неефикасно, што се користи за покривање сваковрсних егоизама.

Циљеви социјализма и социјалистичко биће друштвене својине и социјалистичког самоуправљања обавезују да се промијене приказане компоненте њихове концепције и приказани садржаји у конкретном систему права, обавеза и одговорности. И то тако што ће у тежишту садржаја концепције друштвене својине бити одређење односа према акумулацији, њеном стварању и друштвености управљања, њоме, што ће се појачати обавезе, економска и друга одговорност за газдовање средствима у друштвеној својини, ојачати радни карактер присвајања по основу рада средствима у друштвеној својини; што ће се унификација права, обавеза и одговорности према средствима у друштвеној својини замијенити са могућношћу различитог одређивања права и обавеза прилагођено друштвеној природи и функцији појединих дјелова средстава у друштвеној својини, и што ће се досљедније и потпуније реализовати и обезбиједити социјалистичко-интегративна компонента социјалистичког самоуправљања, успоставити и обезбиједити равнотежа између самоуправних права, обавеза, економске и друге одговорности за квалитет и ефикасност коришћења самоуправних права и невршење самоуправних дужности.

Ово подразумејива, поред осталог, и значајније помјерање границе и заоштравање услова, на штету трајнијих губитака, за опстанак трајнијих губитака, и потпуно искључивање могућности коришћења друштвених средстава за покривање губитака који имају узрок у аутаркији, у злоупотреби самоуправне самосталности, у неосавременавању производних програма, у несавременој организацији, непродуктивном раду, неефикасном и неквалитетном одлучивању. *И нарочито, потпуно искључивање покривања губитка на егзистички, републичко-покрајински централистички начин, који је повећао зависност привреде од републичког и покрајинског бирократизма и знатно допринио претварању социјалистичке самосталности република и аутономних покрајина у њихов аутаркизам.*

Не спорим суровост овог рјешења за оне на које ће се примијенити. Оно неизбјежно води и у разне ломове, мање или веће. У све оне ломове које прати прелазак са екстензивног, неефикасног, на интензивни и ефикасни начин привређивања.

Али, то су суровост и ломови који присиљавају да се промовишу знање и рад, а одстрањују из друштва нерад, незнање, што је услов обезбјеђивања напретка друштва. *То је услов да се*

социјална сигурност у садашњости не обезбјеђује застојем развоја, на рачун будућих генерација.

Ово рјешење носи собом и ризик. Оно ће, можда, чак и вјероватно, водити и по неком промашају. Али, у цјелини, дуго-рочно, није историјски промашај¹⁾.

Промијенити облик привређивања

На подручју облика привређивања, у садашњости, концентрисани су кључни системски проблеми. И то не само кључни проблеми економије, већ и кључни проблеми политичких односа и политичког система.

Избор и концепцијски прецизно обликовање облика привређивања један је од главних, вјероватно најглавнијих задатака који је неопходно ријешити предстојећим промјенама система. *Ово зато што се у облику привређивања стичу и преламају бројна кључна питања развоја социјализма, бројна идејна питања, све до питања што су садржаји социјализма. Зато је избор облика привређивања почетна грешка, или почетна гаранција, историјске успјешности свих промјена које ће се учинити.*

Проблем је у сљедећем: у садашњем привредном и политичком систему Југославије, у њиховој идејно-политичкој концепцији и садржини више њихових виталних дјелова, садржано је одређење, очекивање, да улогу главних чинилаца, главних полуга обезбјеђивања продуктивног рада, ефикасног привређивања, домаћинског газдовања друштвеним средствима, продуктивне употребе акумулације, развоја производних снага, обезбјеђивања да рад и резултати рада одређују материјални и друштвени положај свакога, врше политика и политичке институције, путем планова, закона и других прописа које доносе институције политичког система, мјерама економске политике, политичким ставовима и акцијама, тзв. „општом мобилизацијом“, идеологијом и слично.

Политичким чиниоцима, дакле, у садашњем југословенском привредном и политичком систему намијењена је улога коју имају економске законитости и робно-тржишно привређивање у другим системима.

Сагласно томе, упркос другачијих програмских одређења, у југословенском систему су снажно потиснути економска принуда, робно-тржишно привређивање, реални економски критеријуми, а економске законитости, као критеријум за садржинско обликовање развојних и пословних одлука, за обликовање

¹⁾ Опширније о овом видјети у мом раду: Без промјена правно-системских рјешења о друштвеној својини и самоуправљању систем се не може битније унаприједити, ЕКОНОМИКА, 1986, бр. 6, стр. 54.

системских рјешења, замијењене су правом на политичко процјењивање и одлучивање, што не искључује, нити може системски искључити, у тим условима, политички волонтаризам у коришћењу тог права. Израз и потврда тога је снажно потискивање, готово истиснутост, из система економске одговорности, економске принуде. Тиме су потиснути и истиснути и сви други, од овог зависни чиниоци подстицања на стваралаштво, на ефикасно привређивање.

Систем без економске принуде и економског ризика за нерационално газдовање средствима и неефикасно привређивање даје импулсе за пословну лежерност, већу потрошњу него акумулацију. Апели за рационалну потрошњу, за већу акумулацију, трајно не могу одвраћати колективе да се лишавају веће потрошње. У тим условима држава је историјски позвана да ограничава и штити друштвену својину, да јача етатизам.

Приказана концепција није нигдје у систему изричито утврђена као опредјељење. Она је, међутим, видљива у садржају бројних системских економско-политичких рјешења. Велики је број системских рјешења која упијају у себе ову концепцију. И то рјешења која су важна за смјер дјјства више виталних сегмената система. Стање у реалности то потврђује.

Ову концепцију, ово системско опредјељење, у недостатку бољег одређења, називам: *Облик привређивања којим се политички чиниоци високо издижу изнад економских, као пут изградње социјализма.*

Овај пут изградње социјализма није самоникао у Југославији. Преузет је, као што су то учиниле и друге социјалистичке земље, не случајно, из идеолошко-политичке концепције, доктрине, владајуће више деценија у теорији социјализма, која сматра да су социјалистички циљеви, комунистичка идеологија и револуционарна акција авангарде радничке класе толико снажни и јаки да се и без робнотржишног привређивања и економских законитости, политичком вољом, израженом у плановима, законима и другим политичким инструментима, политичким акцијама и „општом мобилизацијом“, може трајно обезбиједити све позитивно што се у другим системима обезбјеђује робно-тржишним привређивањем и дјеловањем економских закона.

У Југославији је овај пут изградње социјализма, другачији утолико што су политички чиниоци системом обавезни да улогу главне полуге обезбјеђивања ефикасности привређивања и социјалистичких вриједности остварују прије свега путем самоуправних и скупштинско-делегатских облика организовања и дјеловања, а не доминантно и прије свега путем државе и њене спреге са руководством авангарде и у авангради, како је стварно утврђено, више имплицитно него изричито, у системима других социјалистичких земаља.

Ова разлика је битна. Веома битна. Али, њен домашај није и напуштање означеног пута изградње социјализма. Степен егатазма у садашњој југословенској стварности и начин дјеловања руководстава авангарде и у авангарди у Југославији дају обиље доказа за овај закључак. Идеологија нормативизма, по којој се све може ако се правно утврди као обавеза, енормно велики, скупи и неефикасни нормативизам у Југославији, доказују колико се у Југославији једино људски закони сматрају поузданом снагом изградње социјализма, а колико се економски закони сматрају непоузданим.

У прошлости је овај пут изградње социјализам више или мање успјешно водио освајању социјалистичких вриједности. Имао је историјско оправдање и историјску потврду. *У новој економско-технолошкој и социјално-политичкој историјској ситуацији, насталој у посљедњој деценији и по, он није могао и сада не може обезбиједити брже освајање производних снага високе технологије, ефикасно привређивање, нити газдовање акумулацијом на начин који обезбјеђује репродукцију и стално увећавање друштвених средстава. У кризи је. У кризи је већ једну деценију. У Југославији и у сви мсоцијалистичким земљама²).*

Означени облик привређивања, у великој мјери, предодређује и облик управљања друштвом и у друштву, положај радника, удруженог рада у цјелини, радничке класе и других друштвених чинилаца у процесу одлучивања, положај и улогу авангарде. Зато он није само компонента привредног система, економије, него и рјешење од прворазредног значаја за концепцију и садржај политичког система, за његово функционисање и за резултате које он даје у сфери политичког односа. Зато га и означавам као пут изградње социјализма.

Научне анализе показују да је, у савременој економско-технолошкој и социјално-политичкој историјској ситуацији, начин привређивања заснован на потискивању економских законитости и робно-тржишног привређивања и на високом издизању политичких чинилаца над економским, снажно врело егатазма, полицентричног и федералног, најснажније врело економске аутаркије, најснажнији ослонац подређивања удруженог рада политичко-извршним дјеловима друштвене структуре, и да без промјене приказног облика привређивања не могу се битно смањити егатазам, превладати аутаркизам и подређивање удруженог рада политици.

Показују, затим, да је његова криза примарни узрок сада постојећим кризама у свим социјалистичким земљама. Његова

²) Ријеч криза означава више садржаја. Овдје је употребљавам као ознаку за стање у коме је настао прекид, застој у развоју и немонућ даљи успон без битних промјена, са опасношћу да друштво изгуби револуционарни идентитет.

криза довела је у кризу и читаве конкретне политичке и економске системе свих социјалистичких земаља³). И до тога да социјалистичке земље, које су биле и сада јесу главна снага социјализма као свјетског процеса, могу постати, ако се стање не промијени на боље по социјализам, разлог за застоје, закржљивање социјалистичких процеса у свијету, за подозрења према социјализму као идеји и покрету. Јер, више ни наука, ни радници, ни комунисти, виталност, будућност и предност социјализма неће да процјењују само по успјешности у прошлости и визијама већ по конкретним резултатима и тенденцијама конкретних социјалистичких система у садашњости.

На срећу социјализма и будућности свијета, започели су процеси револуционарно-социјалистичког мијењања стања у величини социјалистичких земаља у свијету.

Из тога слиједи закључак: историјска је неминовност приказани облик привређивања замијенити усвајањем социјалистички функционализованог робно-тржишног облика привређивања и уређењем односа на начин који ће и усмјеравати и економски присиљавати све и свакога да економске законитости уважава као кључни критеријум приликом доношења развојних, пословних и других одлука и приликом обликовања садржине системских рјешења и мјера економске политике.

Историјска неминовност је зато што је то, у садашњој историјској ситуацији (што не мора бити и у даљој будућности), незамјењив и неизоставан услов да се створи и стално учвршћује друштвени амбијент способан да економски мотивише, подстиче и присиљава на продуктиван рад, на ефикасно привређивање, на покретљивост акумулације из гране у грану, са једне територије на другу, на економски здраву интеграцију рада и концентрацију знања, средстава и других потенцијала, на стално осавремењавање и динамизирање организације производног и друштвеног рада сагласно захтјевима нове економско-технолошке цивилизације. То је, дакле, услов обезбјеђивања ефикасне економије, неопходне за прогрес и просперитет социјализма, за стварање материјалне основе на којој је могуће стално ширити и учвршћивати социјалистички хуманизам. Јер, јачањем и подизањем квалитета контроле, рада инспекција и правосудних органа, осмишљенијим политичким акцијама, појачавањем нагласака апела и критика, повећавањем смјена са функција, могу се остваривати извјесна побољшања стања могу се остваривати извјесни помаци у интеграцији рада и концентрацији кадрова, знања, напора, средстава. Али, тиме се, без робно-тржишног начина привређивања,

³) Криза система изражава се, поред осталог, у неусклађеном дјеловању, некоординираном предузимању акција, економских политичких чинилаца система, што повећава негативне ефекте слабих рјешења система и онеспособљава га да подстиче и обезбјебује развој.

не може обезбједити прави и пуни преокрет потребан за обезбјеђивање ефикасног привређивања.

Историјска неминовност је и зато што тим обликом привређивања и уважавањем економских законитости може успјешније отклонити читав низ узрока ширењу и јачању етатизма, бирократском арбитражу у пословима економије, претјераном нормативизму, непотребном мијешању политике у економију, што побољшава услове за ширење и јачање социјалистичке самоуправне демократије, без које нема социјализма, ма колико био ефикасан привредни систем и ма колики степен интеграције био остварен у друштву.

Изложено становиште није ни прихватање, ни предлагање концепције тржишног привређивања аналогно политичкој и економској доктрини о друштвено-економском развоју по којој, без усмјерења и ограничења, све треба препустити токовима робне производње, тржишног привређивања, економских законитости. Напротив, изложено становиште одриче историјску исправност те доктрине, како у њеном прошловјековном, тако и у њеном савременом изразу и облику. Одриче јој историјску исправност зато што би облик привређивања обликован по мјери те доктрине, заједно и испреплетено са позитивним, продуковао и дугачки низ негативних социјално-политичких садржаја и односа опасних за социјалистичку будућност. Испољили би се у облику економских монопола, шпекулативног искоришћавања погодности на тржишту ради присвајања резултата рада других, тржишне стихије, социјалног раслојавања које превазилази разлике у раду, и слично. Сљепило би било то не видјети. Било би историјски неодговорно то занемарити или минимизирати значај тога за развој и будућност социјализма.

Социјалистичко друштво, да би и даље било социјалистичко, због тога, не смије прихватити и системски озаконити такву или њој сличну економско-политичку доктрину.

Будућност социјализма зато обавезује да се, истовремено са уграђивањем у концепцију система тржишног облика привређивања, у систем уградe и опредјељења, рјешења, инструменти, механизми којима ће се, на социјалистичко-самоуправној основи, чинити и обезбјеђивати далеко квалитетније од садашњег усмјеравање привредног и друштвеног развоја. Којима ће се утврдити да се то усмјеравање чини и обезбјеђује међусобно усклађеним системом друштвених и самоуправних развојних планова и програма, одлучно праћених и обезбјеђиваних и мјерама монетарно-кредитне и пореске политике, којима је неопходно појачати развојне функције. Планава чија ће садржина такође полазити од економских законитости, бити својеврсни израз тих законитости, а не политичког волунтаризма, али и од циљева социјалистичке револуције и научно сагледаних могућности њиховог остваривања и обезбјеђивања.

У стваралачкој комбинацији са овим, усвајање тржишне концепције привређивања у социјализму није издаја социјализма. Није напуштање његових темељних вриједности. Јер, и у тим условима остају могућности и погодности да се искључује експлоатација, да рад и стваралаштво одређујуће опредјељују положај људи, колектива и заједница, да се обезбјеђује репродукција друштвене својине, да се развијају социјалистичко самоуправљање и социјалистичка самоуправна демократија. *Социјалистичко самоуправљање и претпоставља економску логику у управљању доходком и друштвеним капиталом.* Не умањује се прогресивна улога авангарде и не спречава јој се да ту улогу квалитетно остварује.

Међутим, одузима се моћ политичкој бирократији да волунтаристички доминира над привредом и непривредом. А то је револуционарни социјалистички чин. Јер, без тог одузимања и не могу се развити и учврстити социјалистичко самоуправљање и социјалистичка самоуправна демократија.

Напротив, стваралачким спајањем робно-тржишног привређивања и планско-развојног усмјеравања, са планирањем које тежиште помјера од квантитативних на квалитативне садржаје и односе, отворила би се нова етапа изградње социјализма у Југославији, његовог политичког и економског система. Етапа која би пружала могућност и имала снагу да — под условом да се и даље досљедно поштују темељна начела и стратешка опредјељења југословенског уставног система — социјализам у Југославији буде економски ефикаснији, демократскији, још самоуправнији. Етапа у којој не би било нужно да се политичким методама, снагама, користећи систем, текућа друштвена стабилност обезбјеђује и штити на рачун развоја, на рачун генерација које долазе.

У томе су и садржани главни смисао и главни ефекти промјена на овом подручју и приказаном правцу.

Изложена концепција није негирање улоге политике нити супротстављање економије и политике. Она усваја сазнање да *без политике нема економије у функцији социјализма.*

Ово је концепција која другачије од садашње одређује мјесто политике и њену мјеру у економији.

Уосталом, као што економију не чине само чисто економски интереси, само материјална добра, доходак, добит (уношење ове категорије у систем био би допринос усмјерењима према новим размишљањима, новим оријентацијама, понашању), већ и дефинисање дугорочних праваца развоја, систем одлучивања у њој и низ других социјално-политичких садржаја, тако ни политика не обухвата само етатизам, државно подређивање економије политици, већ и друштвене неопходно утврђивање услова и односа који погодује управо размаху најпрогресивнијих садржаја економских законитости у економском животу.

Ово опредјељење није сагласно са традиционалном у великој мјери шематизованом сликом социјализма у садашњости, која подразумева да садржаји социјализма у садашњој фази његовог развоја треба да буду исти као и могући или вјероватни садржаји социјализма у његовом облику који ће се створити у будућности.

Ово опредјељење и подразумева стваралачки сукоб са таквим поимањем социјализма у садашњости и попуњавање традиционалне слике социјализма у садашњости са садржајима робно-тржишног, социјалистички функционализованог, начина привређивања.

Ефикасности не подредити демократију

У условима економске неразвијености може се остваривати социјалистичко самоуправљање. Није могуће, међутим, остваривати битне вриједности неопходне за задовољавање савремених и стално растућих потреба људи и за обезбјеђивање предности социјалистичког самоуправног друштва, што су битни циљеви социјалистичког самоуправљања. Зато је од кључног значаја за будућност да се изврше промјене на подручју начина привређивања у приказаном правцу. Јер, тим промјенама би се створили услови и односи који би стално јачали материјалну основу социјалистичког самоуправљања. Значај тих промјена повећава и то што би оне утицале да се мијења однос структуре моћи у југословенском друштву у корист произвођача материјалних добара и стваралаца у свим областима друштвеног живота, што би утицале да се чине позитивне промјене у сфери политике, на подручју утврђивања садржаја, обима и начина вршења функција државе и недржавних политичких чинилаца, што би позитивно обогатиле и мијењале низ компоненти и привређивања и политичког система, чинећи их ефикаснијим.

Њима се, међутим, и поред свега тога, не може *обезбиједити јачање и обезбјеђивање социјалистичке самоуправне демократије, без које и нема социјализма, социјалистичке модернизације, социјалистичке цивилизације.*

То се не може обезбиједити аутоматски ни технолошким напретком, мада он повећава могућности и ствара погодан друштвени амбијент за нове продоре и на подручју јачања и учвршћивања социјалистичке самоуправне демократије. Илузија је очекивати да ће то, аутоматски, повећати слободе и демократске садржаје у друштву. За слободу, за демократију, и даље су неопходни организовани и истрајни напори. Не само у пракси, већ и у изградњи система. Нарочито за квалитет демократије, који опредјељује квалитет и предности социјализма.

Из тога и стварног стања у југословенској реалности про-изилази императиван захтјев, развојни налог, обавеза, да такође *кључни правац промјена политичког система Југославије буде — ширење, продубљавање, развијање, јачање и нарочито обезбјеђење остваривања социјалистичке самоуправне демократије* као облика политичког система и одређујућег обиљежја одлучивања у политичком систему и у цијелом друштву. Не буде ли то, социјализам у Југославији излаже се опасности да се изроди у техnobирокупатски систем, у коме ће се инструменти нужно усмјеравања и нужне контроле претворити у инструменте недемократског, бирокупатско-технократског дириговања и владања. Или опасности да клизи у неку врсту утопије.

Унапређивање социјалистичке самоуправне демократије није мање важан задатак и циљ од изградње ефикаснијег облика привређивања. *Било би супротно научним сазнањима и револуционарним циљевима жртвовати развој социјалистичке самоуправне демократије ради обезбјеђења ефикасности привређивања и система у цијелини, ма колико да је ефикасност изузетно важна. Јер, будућност социјализма не угрожава само неефикасност привређивања, већ и бирокупатско дириговање и етатизам. Из кризе се у социјализму не може изаћи и социјалистички прогрес се не може обезбиједити само неким економским програмом, ма колико он економски био квалитетан. И ефикасно привређивање, ако се остварује без социјалистичке самоуправне демократије, угрожава социјализам, његову будућност. Само динамичним спојем, прожимањем ефикасног привређивања и социјалистичке самоуправне демократије, стварају се услови и односи погодни за динамично спајање и прожимање двије за прогрес незамјенеживе револуције: социјалистичке и научно-технолошке, да се једна другој стави у функцију, а обје, тако спојене, у функцију привредног и демократског прогреса социјализма.*

Неопходно је више промјена ради развијања социјалистичке самоуправне демократије. Полазиште и циљ тих промјена одређују јединство садржаја и циљева социјалистичке самоуправне демократије, а то је: обезбиједити ствараоцима материјалних и духовних добара широке могућности да судјелују у одлучивању о сваком друштвеном питању за чије су рјешавање непосредније заинтересовани, у свим областима рада и стварања, нарочито у производњи и на подручју управљања друштвом; да заједнички, у односима међусобне зависности, равноправности, једнакоправности узајамне одговорности, демократски господаре економским, културним, политичким и укупним друштвеним животом у својим друштвеним срединама, најужим и најширим. Демократија са оваквим садржајем и циљем подразумијева право авангарде да демократски усмјерава, да се супротставља свакој врсти неслободе, али не и право на монопол; обавезује државу да ефикасно, када је нужно и принудом, обезбјеђује ред, у-

ставност и законитост, извршавање обавеза свих и свакога, али јој не даје право да шири уставно јој одређене компетенције и да нужно државно дјеловање претвара у етатизацију; испуњена је богатством права и слобода, али схваћених не издвојено од слободе друштва, од слободе свих, изоловано, већ у јединству са обавезама и одговорностима адекватним тим правима и слободама, примјерено сазнању да биће сваке слободе, сваког права, у себи садржи и обавезу и одговорност, у филозофском и политичком значењу тих ријечи; подразумијева стално ширење слобода и права, али и јачање одговорности за испуњавање обавезе да се слободе и права користе уз поштовање моралних и цивилизацијских граница, слободе и права других, социјалистичких самоуправних вриједности, сагласно сазнању да нема развоја демократије без јачања одговорности за извршавање обавеза и за квалитет коришћења права и слобода.

Само са таквим садржајима и циљевима социјалистичка самоуправна демократија је материјална снага способна да буде један од одређујућих чинилаца прогреса и будућности социјализма у Југославији.

Први и неизоставан правац ширења, продубљавања и учвршћивања социјалистичке самоуправне демократије је помјерање тежишта стварног одлучивања у делегатска тијела и делегатске органе — умјесто садашњег формализовања одлучивања у њима. То није и не може бити свемоћна формула за отклањање свих узурпација демократије и недемократског у процесима одлучивања, али би проширило и ојачало социјалистичку самоуправну демократију. Задржавање тежишта одлучивања изван делегатских институција разорно би дјеловало на социјалистички успон. Та разорност може остати недовољно видљива, али би постојала.

За помјерање тежишта одлучивања у делегатска тијела и делегатске органе стекли су се неопходни друштвено-историјски услови: и организациони, и идејни, и политички. То помјерање, у садашњости, револуционарни је чин којим би се проширили социјалистичко-самоуправни садржаји у процесима одлучивања и остваривања власти. Тиме се не би продубљивали нестабилност и противрјечности, нити би се, под условом да авангарда успјешно остварује своју усмјеравајућу улогу, продуковала ретроградна кретања, киме бирократија до сада објашњава измјештање из делегатских институција тежишта одлучивања. На против, то би био чинилац стабилизације. *То је сигуран пут проширивања границе људских слобода и права.*

Преношење одлучивања о низу економских питања из делегатских скупштина на привредно-пословне субјекте и њихове асоцијације — што ће се догодити ако се успостави социјалистички функционализован тржишно-плански облик привређивања

— повећава могућности делегатских тијела и органа да преузму улогу чиниоца у коме ће бити стварно тежиште одлучивања.

Други, такође неизоставан правац и услов ширења и продубљавања социјалистичке самоуправне демократије је уношење у систем — нарочито на подручју избора, критеријума за одабирање кандидата за делегате, обавеза делегата у процесима рада и одлучивања, начина и карактера оцјењивања рада делегата, одговорности делегата — рјешења са садржином која ће делегате фактички ставити у положај који ће их снажно усмјеравати и политички правно присиљавати да траже смјернице радних људи и основне ставове делегација о правцима рјешавања појединих питања, да се ангажују ради утврђивања смјерница, основних ставова и њихове синтезе, те да поступају по смјерницама у раду и одлучивању. То је неизоставан правац и услов зато што се без тога не могу отклонити већ испољено одвајање делегата од њихове делегатске основе, њихово политичко осамостаљивање, већ настала бирократизација делегатског система и други крупни проблеми настали у његовом досадашњем остваривању, што је све опасност и за социјалистичку самоуправну демократију, за социјализам⁴⁾.

Битан услов ширења и продубљавања социјалистичке самоуправне демократије је и изградња, стварање Социјалистичког савеза радног народа као стварног облика најширег демократског окупљања људи ради разматрања друштвених проблема, давања иницијатива и предлога за њихово рјешавање, судјеловања у њиховом рјешавању, остваривања политичке контроле органа власти и управљања другим друштвеним пословима; окупљања и дјеловања кроз живе, динамичне, потребама стално прилагођаване облике, без великих организационих и процедуралних формалности, а на јединственој платформи социјалистичког самоуправљања. Он је облик демократског окупљања људи у коме ће се стално прожимати организација, фронт организованих социјалистичких снага и покрет разноврсних друштвених активности; организација и фронт са усмјерењем и друштвеном обавезом да не буде ни трансмисија, ни партнер, ни алтернатива Савезу комуниста, нити замјена за самоуправне облике организовања и дјеловања радних људи, већ одговоран друштвени чинилац, који ће самостално изграђивати ставове, полазећи од социјалистичко-самоуправне платформе.

Организација, фронт и покрет способан да омогућава спонтано изражавање сваке иницијативе појединца или групе осигу-

⁴⁾ О проблемима остваривања делегатског система, опасностима за социјалистичку самоуправну демократију које носи са собом политичко одвајање и осамостаљивање делегата, извлачење одлучивања из делегатских тијела, бирократизација делегатског система, видјети моју монографску студију Делегације — нормативно и стварно, Трајна радна заједница писца „Дунав“, Београд, 1985, страна 290.

рава испољавање стваралачке енергије и позитивне садржаје спонтанитета претвара у дјелотворну акцију, успјешно рјешавајући противрјечност између спонтаног и организованог дјеловања, подређујући организацију револуционарним хтјењима и оправданим интересима људи, а не револуционарна хтјења организацији.

Са таквим својствима и акционим усмјерењем, са Савезом комуниста као његовом унутрашњом кохезионом и усмјеравајућом снагом, отворен према свакој иницијативи усмјереној у правцу рјешевања животних потреба и сагласној тежњама људи ка сви широј демократизацији друштва — без обзира на организационе облике испољавања иницијатива — Социјалистички савез је једина снага у друштву која може обједињавати укупну стваралачку енергију и стваралаштво свих људи и обезбиједити да се њихова активност усмјерава према социјалистичким циљевима. Само са Социјалистичким савезом са таквим својствима Југославија може имати систем способан да зауставља и одстрањује бирократско-технократске и бирократско-статистичке на сртаје на социјалистичку самоуправну демократију, да обезбјеђује услове погодне да радни људи имају већи утицај на одлучивање него административни апарат и разни неформални центри друштвене моћи, да се одлучивање не препушта разједању противрјечних емпиријских интереса и превласти партикуларизама, већ да одлучивање карактерише повезивање емпиријских интереса са ширим сазнањима у друштву.

Стварање Социјалистичког савеза са овим својствима подразумева да он савлада своју властиту бирократизацију, да развије и учини привлачнијим и значајнијим секцијске облике свог рада, да напусти форумски начин рада, унапреди садржај и метод рада својих форума (рад путем форума и форумски начин рада нијесу идентитети), као и да учини читав низ других промјена унутар себе.

Овај правац промјена од изузетно је великог значаја за цјелокупну демократизацију и система и политичког живота. Његово распрострањено запостављање, занемаривање, потцјењивање, спада међу кључне идејне проблеме и врхунске политичке пропусте у садашњости.

Ма колико изгледало другачије, битан правац и услов учвршћивања и обезбјеђивања социјалистичке самоуправне демократије, у садашњој економско-технолошкој и социјално-класној историјској ситуацији, је: *позитивнији однос према држави и њеној улози; напуштање одрицања држави сваке позитивне улоге у обезбјеђивању социјалистичке самоуправне демократије и интегративно развојних процеса у друштву, а прихватање научних сазнања да су могући позитивни утицаји државе и на економију и на самоуправне односе, да је историјски неопходно*

и државу ставити више у функцију социјалистичког самоуправљања, друштвеног интегрисања и обезбјеђивања развоја.

Ово не подразумејева враћање држави функција које су већ постале функције самоуправних чинилаца. Не подразумејева ни заустављање процеса даљег смањивања функција државе. Јер, историјски је исправан и револуционаран пут смањивање обима функција државе, што је једна од битних компоненти садржаја и циљева социјалистичког самоуправног друштва и његовог развоја.

Подразумијева, међутим, социјалистичком самоуправном систему и карактеру југословенског федерализма примјерено, новој економско-технолошкој ситуацији прилагођено, оасвремењавање и помјерање акцената према наглашавању интегративно-подстицајних, развојно-усмјеравајућих компоненти у функцијама државе. Улога „државних органа у области усклађивања привредне праксе и развоја очито јесте, још дуго ће-и бити, веома значајна, поготову у области планирања и усмјеравања тог развоја и у изградњи социјалистичког система друштвених односа“⁵⁾. Зато је историјски императив „ослободити (се) илузије да самоуправни систем, на садашњем нивоу производних снага, може сам, без ослоња на механизам државне принуде, рјешавати све противрјечности економског развоја нашег друштва, расподјеле друштвеног производа, водеће улоге радничке класе, равноправности људи и слично...“⁶⁾.

Самоуправљање као систем свој опстанак, своју чврстину, стабилност, перспективу, и не може, у садашњости, самостално обезбјеђивати. То може само јединством самоуправљања и дјеловања државне власти државе радничке класе. Јединством које се успоставља и стално репродукује активношћу „органа самоуправљања, државних органа, самоуправних организација и заједница, друштвено-политичких и других организација, радних људи и грађана“⁷⁾.

Подразумијева, затим, не само уставно одређивање функција државе адекватно снази и оштрини класних и других противрјечности у савременој југословенској стварности и савременим неоколонијалистичким односима и тенденцијама у свијету, већ и *оспособљавање државе, јачање њеног ауторитета и угледа, у мјери неопходној да она може ефикасно и успјешно вршити функције које су јој уставно повјерене*. Јер, и вршење неопходног „остатка“ функције државе тражи висок степен организованости, функционалног јединства, способности државе, и врло висок степен одговорности сваког њеног органа, сваког оног ко

⁵⁾ Едвард Кардељ, Проблеми наше социјалистичке изградње, књига VIII, стр. 146.

⁶⁾ Е. Кардељ, Проблеми наше социјалистичке изградње, Књига VII.

⁷⁾ Устав СФРЈ, Основна начела, одјељак IX.

извршава државне функције. *Држава мора бити држава, за повјерене јој функције, и онда када је обим њених функција смањен, када је радничка, социјалистичка и у самоуправном систему. Историјска је обавеза да се ово сазнање уважи и у предстојећим уставним промјенама. То налаже историјска ситуација.*

Бројни су путеви историјски неопходног оспособљавања државе. Овом приликом, због суженог простора, ограничавам се само на један, уставно релевантан. Он је: повећати и инструментално обезбиједити функционално јединство, суштину и циљевима југословенског федерализма примјерено, свих државних органа од општине до федерације, а извршне, управне, судске и све друге државне органе, а нарочито носиоце функција у њима, ставити системским рјешењима у положај који ће их присиљавати да благовремено, досљедно и ефикасно извршавају законе и друге прописе, да обезбјеђују једнакост грађана у остваривању права и извршавању обавеза.

То је и пут да се у друштву обезбиједи јачање и учвршћивање уставности и законитости, што је услов и залога: јачања радничко-класних садржаја у југословенској стварности, остваривања социјалистичког јединства, повезивања самоуправно самосталних дјелова у цјелину друштва, реализације начела да рад и резултати рада опредељују материјални и друштвени положај свих и свакога, једнакоправности и бројних других социјалистичко-самоуправних вриједности.

Позитивнији однос према држави подразумијева, такође, одлучније усмјерење промјена и у правцу обезбјеђивања јавности рада државних органа и јавног оцјењивања њиховог рада, редовније политичке контроле над њиховим радом, нарочито оне која се врши у делегацијама и другим делегатским тијелима и у Социјалистичком савезу радног народа. Јер, то је пут, неизоставан, демократизације државе, пут њеног историјског довођења у положај да све више буде „организована радничка класа као држава“.

Оспособљавање Федерације

Јачање друштвености својинских односа и интегративне компоненте самоуправног система, успостављање социјалистички функционализованог тржишно-планског начина привређивања, јачање делегатског начина одлучивања, води јачању интегративних процеса у Југославији, превазилажењу стања у коме неусклађено дјелују осам аутаркичних развојних и економских политика, осам простора за аутаркично коришћење акумулације (економске законитости и тржишно привређивање руше аутаркију) поступном израстању самоуправне компоненте друштвеног ткива Федерације и утемељењу њеног функционисања у само-

управне односе. Тиме ће се створити и претпоставке да самоуправно интегрисани удружени рад преузме вршење низа послова од заједничког интереса које сада врше поједини органи Федерације.

Међутим, ма колико је то значајно за даље развијање и оспособљавање Федерације, ипак то није довољно. За оспособљавање Федерације да успјешно и ефикасно остварује сврху свог установљења и постојања нужне су промјене у још два правца.

Први је: *проширење законодавно-регулативних и развојно-усмјеравајућих функција Федерације до степена који условљава и тражи нова економско-технолошка и социјално-политичка историјска ситуација.*

Други је: *обезбјеђивање да одлучивање у органима Федерације буде и ефикасније и демократскије.*

Промјене и у једном и у другом правцу подразумијевају, без двоумљења, досљедно остваривање принципа равноправности, потпуно поштовање, уважавање и обезбјеђење оба својства југословенског друштвеног бића — радничко-класног и вишенационалног, учвршћење и самоуправне и федеративне друштвене природе њеног бића. То је историјска потреба и обавеза. Неизоставна.

Зашто уважавати и промјенама обезбиједити радничко-класно својство Федерације — није неопходно шире аргументисати. Довољно је само подсјетити да на то обавезује социјализам својим друштвеним бићем и циљевима.

Стање у друштву и контроверзне националистичке оријентације у њему, међутим, обавезују да се о потреби уважавања и досљедног поштовања вишенационалног својства Југославије каже (више не може због ограниченог простора) следеће:

Југословенске нације и народности све више ће зближавати њихово заједничко живљење у југословенској заједници. Утолико складније и брже уколико у Југославији буде мање бирократске узурпације социјалистичког самоуправљања, а више јединства друштвено-економских односа и у садржају и остваривању стратегије технолошког развоја, више јединствености тржишта, више усаглашености у развојној политици, више демократских комуникација и прожимања у култури и у свим другим областима живота.

Али, националне разлике и узроци међунационалних непоразума неће ишчезнути у будућности за коју се у садашњости изграђује систем. (Вјероватно не и све док буде класа). *Другим средствима, сем равноправношћу, братством и јединством и развојем, није могуће обезбиједити људско спокојство, људски просперитет, слогу и мир, јединство и слободу у Југославији, исто као што то није могуће ни у дијелу свијета у коме се налази Југославија.*

Равноправност народа и народности је, стога, и снага и судбина Југославије. Незамјењив услов и гаранција њене стабилности, њеног јединства, њене будућности.

Равноправности и у обавезама, а не само у правима.

Научно је неприхватљиво, а историјски неодговорно, дакле, у име обезбјеђивања јединства Југославије, у систем уградити рјешења са садржином и дјејством којима се, у датим историјским околностима, нарушава равноправност. Таква су рјешења којима се у концепцију Федерације уносе садржаји којима се отвара простор за успостављање бирократско-федералног централизма, унитаристичког или неунитаристичког типа. То би слабило стабилност и јединство Југославије. То би била странпутица. То би било залагање за јединство Југославије, које је против њеног јединства.

Научно је неприхватљиво и историјски неодговорно, такође, у систем уградити рјешења која, у име оправданог спречавања федералног бирократског централизма, воде у републички и покрајински бирократски централизам. Јер, тај централизам је опасан за будућност и Југославије, за равноправност у њој, за социјалистичко самоуправљање, као што је опасан и федерални бирократски централизам.

Историјски условљено, нужно, револуционарно опредјељење да се досљедно остане на уважавању и досљедној примјени принципа равноправности, да се тај принцип предстојећим промјенама учврсти и још више обезбиједи, не обавезује, међутим, и на остајање код сваког садашњег економско-политичког системског рјешења, уставног и законског, о обиму функција Федерације, начину и институционалним облицима одлучивања и организовања. *Јер, равноправност се може обезбиједити не само постојећим рјешењима, већ и рјешењима којима би се измијенио (ширењем или сужавањем) обим функција Федерације и модификовао начин вршења њених функција.*

Историјски интереси радничке класе обавезују, стога, да се свако рјешење, утврђено у прошлости, у другачијој историјској ситуацији, сада преиспита, са продирањем у дубину, у суштину, и са истанчаном нијансирањем. И то да се преиспита полазећи од садашње и у непосредној будућности предстојеће економско-технолошке, социјално-политичке, културне и укупне југословенске ситуације, научно користећи и искуства из протекле деценије, уз досљедно уважавање темељних уставних начела и стратешких опредјељења. Нужно је при томе имати у виду дубину, квалитет и тенденције садашњих и очекиваних противрјечности у Југославији, степен и социјално-политичке последице њихових заоштрениости. Нарочито оних противрјечности које настају из различитог степена развијености, различите привредне структуре, досадашњим системом и економском политиком створених различитих услова привређивања.

То преиспитивање и одмјеравање аргументације ће се вршити све до усвајања промјена система.

Садашња сазнања, добијена анализом стања, искустава, нове историјске ситуације и њених захтјева, уз пуно уважавање темељних уставних начела и стратешких опредјељења друштва, упућују на закључак: *савремена економско-технолошка, социјално-политичка и укупна југословенска ситуација налаже да се прошире законодавно-регулативне и развојно-усмјеравајуће компетенције Федерације на подручјима планирања, утврђивања и остваривања стратегије технолошког развоја, пореског система и пореске политике, обезбјеђивања извршења савезних закона, обезбјеђивања јединства југословенског привредног подручја и тржишта, обезбјеђивања јединства друштвено-економских односа у заједницама организација удруженог рада основаним за поједине области привредне инфраструктуре, обезбјеђивања јединственог система друштвено-економских односа утврђивања заједничких основа образовања и на још неким другим подручјима. И да се прошире тако да се тим не повећају ни регулативне ни развојно усмјеравајуће функције управно-извршних органа Федерације, већ демократске делегатске Скупштине СФРЈ⁸⁾.*

Налаже и тражи, такође, да се знатно сузи подручје примјене принципа доношења одлука из надлежности Федерације на основу сагласности република и аутономних покрајина. Прецизније, да се тај принцип примијени искључиво у оквиру надлежности Вијећа република и покрајина Скупштине СФРЈ, а потпуно искључи на подручјима доношења извршних прописа, функција Народне банке Југославије, постављања, односно именовања лица на стручно-руководне функције у органима Федерације. И да се у Вијећу република и покрајина Скупштине СФРЈ његова примјена предметно сведе на кључна питања материјалних односа, а процедурално искључиво на чин гласања о предлогу аката, без његове примјене и на претходне фазе поступка.

Примијењен у том обиму, принцип сагласности (једногласности) може бити чинилац обезбјеђивања равноправности, кохезије, демократских односа у Федерацији. У противном, може имати супротне ефекте⁹⁾.

Укупна историјска ситуација и будућност Југославије, дакле, налажу да се и постојећим уставним и свим другим промјенама система настави изграђивање Југославије као јединствене и чврсте социјалистичке самоуправне федеративне заједнице, ис-

⁸⁾ Опширније о овом видјети у мом раду под насловом: Економско технолошка ситуација и даљи развој југословенске федерације, Социјализам, 1986, бр. 11, стр. 3—35.

⁹⁾ Опширније у мом раду: Теоријске и практичне консеквенце принципа једногласности, Социјализам, 1986, бр. 7—8, стр. 67—81.

пуњене досљедним остваривањем равноправности народа и народности, те да досљедност у томе буде битан критеријум оцјене историјске вриједности укупности промјена које ће се извршити. Јединствене са разликама националних особености, са социјалистичком самосталношћу република и аутономних покрајина, међусобно повезаних јединственим економским и другим југословенским токовима, а без баријера за међусобна програмска, развојна, технолошка, законска повезивања у производњи, науци, култури, образовању у свим областима рада, стварања и дјеловања.

Изложени ставови се могу оспоравати резонавањем, учесталим у Југославији, заснованим на идеално замишљеним претпоставкама, инсистирању на појединим демократским принципима истргнутим из цјелине, уз занемаривање других принципа и сложености противрјечности у Југославији, са поткрепљивањем одабраним сегментима из противрјечне емпирије. Том методом се све може оспоравати и доказивати.

Научно, међутим, није исправно обим функција било које федерације, па ни југословенске, и начин одлучивања у њеним органима, утврђивати тим методом, нити политичким погађањем, Њихово утврђивање је историјски исправно само ако се и када заснива на научно и политички одговорном оцјењивању и процјењивању тоталитета релевантних, конкретних, друштвених чињеница, њихових веза, узајамног прожимања, пресијецања и ограничавања њиховог дејства. *Утврђивање је и овдје, заправо, својерсно суптилно израчунавање.*

Приказани обим проширивања компетенција Федерације и сужавања обима одлучивања на основу сагласности република и аутономних покрајина у њеним органима, јачање њеног јединства, њене способности и чврстине заснованим на социјалистичком самоуправљању и равноправности, и прожетог тим вриједностима, није на курсу федералног бирократског централизма. Њихов садржај, смисао и домет је: демократско јединство Југославије у степену који је неопходан у садашњој историјској ситуацији и примјерен њој. Јединства у коме су сви равноправни, које је, са таквим својствима, креативни чинилац, а не оптерећење било коме или спутавање креације било кога.

Такво јединство нема ништа заједничко са бирократским централизмом, унитаристичког или другог типа. Оно је, једноставно, нужност и израз заједничког живљења у демократској заједници. Оно је и снага која ће матицу и цјелину кретања надређивати појединим секундарним, мада не и занемарљивим садржајима у тим кретањима.

Један број акцената у овим казивањима опредјељује и обавезује да се казаном дода сљедеће:

1. Приказано проширивање обима компетенција федерације није ново ограничење самосталности производних чинилаца, права

самоуправљача, јер сада те послове врше државни органи у републикама и аутономним покрајинама.

Настајању федералног бирократског централизма далеко више доприноси прекидање делегатских односа између самоуправне делегатске основе и делегата у Скупштини СФРЈ, него повећање обима функција Федерације одмјерено примјеном критеријума развојних потреба, а оствариваних делегатски.

Друштвене снаге у републикама и аутономним покрајинама својим дјеловањем, с обзиром на делегатски карактер Скупштине СФРЈ, опредјељују степен демократичности њеног рада. А то значи, успостављањем делегатских односа између делегата у Скупштини СФРЈ и њихове делегатске основе друштвене снаге у републикама и покрајинама могу обезбиједити да иницирано проширење обима Федерације шири простор за испољавање самоуправљачке моћи, јача заједничку моћ самоуправљача, а не обратно.

2. *Јачање југословенске федерације, под условом обезбјеђивања равноправности и остваривања делегатског одлучивања у Скупштини СФРЈ, није супротно историјски оправданом афирмисању југословенских нација и народности.* Јер, није национални интерес ниједног народа и народности у Југославији задржавање стања ниске продуктивности рада, неусклађеног економског развоја, економски неразумног дуплирања капацитета, неефикасног привређивања, надређивање децентрализованог бирократског етатизма удруженом раду, економска аутаркија која југословенску економију као цјелину, развијеније и неразвијене њене дјелове, онеспособљава да брже и ефикасно осваја, користи и развија, нове производне снаге врхунске технологије, као што није њихов национални интерес допуштање да се наруши национална равноправност у име економске ефикасности. У најдубљем је интересу сваког народа и народности у Југославији да се у Устав, у цијели систем, у идеологију, у акционо-политичко дјеловање, уграде рјешења која ће водити већој способности Југославије као цјелине да успјешније осваја, користи и развија нове производне снаге врхунске технологије. Јер, то побољшава положај сваког од њих и свих.

3. *Јачање унутрашњег јединства и чврстине социјалистичке самоуправне југословенске федерације и историјски условљено ширење њених компетенција на приказаној основи и са приказаним циљем, на линији је идејних садржаја и конкретних опредјељења одлука II засиједања АВНОЈ-а, досљедан повратак њима, а не супротно њима.* Јер, нема неких истински судбинских интереса ниједног народа и ниједне народности који се не уклапају у судбинске интересе других народа и народности у Југославији, који нијесу и интерес цјелине. Садржај авнојевских одлука и утемељује федеративно уређену Југославију, демократски јединствену и чврсту, засновану на националној слободи и равноправности, утврђује њену обавезу да их обезбјеђује — а не уте-

мељује аутаркизам нациократија, републичко-покрајински етатизам, усмјерење република или покрајина на колосјек сепаратизма.

4. Револуционарни су упорност и истрајност залагања којим се спречава федерални бирократски централизам, као систем друштвених односа, као облик организације друштва, који доводи до концентрације друштвене моћи, власти, у рукама уског врха политичко-руководеће структуре врха пирамиде друштвене организације. Такву вриједност имају и залагања да се обезбиједи радницима, колективима, заједницама, да самоуправно управљају створеним дохотком, да се учврсти самоуправна самосталност која поштује заједнички демократски утврђене заједничке потребе, и интересе, која не удаљава дјелове заједнице. То није ни аутаркизам, ни сепаратизам.

Али, та залагања губе револуционарност када, у име тих револуционарних вриједности, пређу границу која води у републички и покрајински бирократски централизам, када се самосталност издиже на ниво који ремети дијалектичку сложеност, не без противрјечности, права на самосталност и узајамног обавезивања у међусобним односима које је израз потребе обезбјеђивања раста, развоја и снаге заједнице. Сваки захтјев, по декларативности усмјерен у правцу очувања и јачања самоуправљања и рвноправности, не мора бити и прожет тим вриједностима, као што и сваки захтјев за повећање слободе није слобода.

5. Гледање и оцјена предлога појединих рјешења, са нивоа синтезе демократски изражених интереса свих, води резултату другачијем од оног који се добија када се предлог рјешења гледа и оцјењује само са нивоа посебног интереса, било којег и било чијег. Зато су јавност рада у процесу промјена система и усмјерење да се расправа заснива на чињеницама и око чињеница услов и путеви налажења рјешења која су у интересу свих. Услов су и путеви јачања узајамног повјерења, тако неопходног у свакој сложеној заједници.

6. Исправно је усмјерење да се Федерацији повјерава вршење послова само у „потребном“ обиму. Још је исправајије „потребно“ замијенити са „нужно“, ако је „нужно“. Али, „нужно“, односно „потребно“, одмјерено прије деценију није за увијек дато. Промјене у развоју производних снага, у економским односима, у степену организованости и интегрисаности удруженог рада, у положају Југославије у међународним економско-технолошким односима, у културним и другим потребама, и потреба обезбјеђивања оптималног напретка свих, обавезују и на промјену једном одређене границе „потребног“, односно „нужног“. Некада промјене у једном, а некада у другом правцу. Јер, једнообразно задржавање обима функција Федерације у различитим друштвено-историјским ситуацијама може бити и кочница напретка.

III

1. Није политичка оцјена, политичко-акционо одређење, већ научно утврђена истина, да се промјене садашњег југословенског система не могу успјешно, револуционарно — квалитетно извршити мимо или насупрот Савеза комуниста Југославије као авангарде у друштву. Јер, Савез комуниста Југославије, са промјенама у њему које су нужне и које је реално очекивати, једина је политичко-стваралачка снага у Југославији способна да створи демократску друштвену атмосферу погодну за ангажовање и испољавање свих стваралачких потенцијала југословенског друштва, да активира, усмјери и обједини знање и енергију цијелог југословенског друштва, а у оквиру тога свих његових најкреативнијих снага. Једина је снага способна да усмјери и обезбиједи да се расправе о промјенама воде језиком чињеница, а не језиком апстрактне идеологије и искључивости политичке оријентације; да се конфронтације чине линијом чињеница, а не вербалних квалификација, што је све битно за објективно могуће врхунске домете промјена.

Савез комуниста Југославије има историјски, револуционарни, уставно-правни легитимитет да буде на челу друштвене активности за промјене система, да буде не само одређена већ стварна авангарда у процесима промјена. Има и програмску одређеност и обавезу да промјене усмјери у правцу јачања социјалистичке самоуправне демократије, са њеним демократско-класним својствима.

Своју улогу у промјени система Савез комуниста не може остварити на нивоу историјске потребе и одговорности без крупних промјена у себи и промјена застарелог начина рада и дјеловања његових руководстава. Те промјене су такође један од битних праваца промјена система и политичког живота које је нужно извршити.

Кључне су четири промјене у Савезу комуниста. *Прва*, промјена начина остваривања улоге Савеза комуниста. То јесте, остваривање његове улоге како се Савез комуниста програмски и статутарно определио и обавезао путем организације као цјелине, а не пренаглашено путем врхова које чине вршиоци извршно-политичких функција. То је услов и пут у неопходну дубљу демократизацију односа у њему. То је услов свих других промјена у њему.

Друга, снажније јачање — квалитетом и јединством, а не влашћу — политичког центра Савеза комуниста Југославије. То је услов за јединствено дјеловање свих дјелова Савеза комуниста Југославије, за њихову међусобну одговорност у извршавању и обезбјеђивању извршавања утврђене политике.

Трећа, повећање способности Савеза комуниста да од критичара постане градитељ, снага историјског стваралаштва; да благовремено даје одговоре на бројна отворена питања, и она које ће развој постављати, да прецизно разликује социјалистичко самоуправљање од квази самоуправљања, националну афирмацију од злоупотребе националног и преображавања националног у национализам, етатизам од јачања државе у степену неопходном за обезбјеђивање уставности и законитости. За усмјеравање друштвених токова, за управљање друштвом, нијесу довољни само револуционарно хтјење, револуционарна усмјереност, револуционарно поштење — мада су заиста услов за револуционарно дјеловање. Потребно је још и обимно савремено знање, укључујући продубљено знање о томе како у систему социјалистичког самоуправљања обезбјеђивати тако спајање дјелова у јединствену цјелину да се очува самоуправна самосталност сваког и истовремено обезбиједи јединство.

Четврта, напуштање форумског начина рада руководства у Савезу комуниста и руководства Савезом комуниста Југославије; помјерање тежишта њиховог рада са доношења закључака на организовање и упорно и истрајно вођење акција; ослањање на спрегу с државом, претварајући се у прости привјесак државе, подстичући тиме настајање државног облика социјализма, са игнорисањем и аутократским односом према ствараоцима и наuci, замијенити ослањањем на ствараоце материјалних, културних и других добара, на научне резултате.

2. Промјене система, стваралачка разрада и примјена нових системских рјешења, ново економско-технолошко и самоуправно доба, траже изванредно добру организацију рада, дјеловање и рад засноване на научним знањима. Траже нова знања, виши ниво укупног знања, коришћење знања из више извора, некада и међусобно супротстављених. Траже свакодневне креативне иницијативе, предлоге рјешења од носилаца функција, одговорно смјеле одлуке.

То обавезује да се развојним промјенама изврше промјене системског механизма (утврђеног законима, договорима и другим актима) одабирања личности за вршење посебно значајних и одговорних послова у привреди, банкама, култури, државним органима, руководствомима друштвено-политичких организација, свуда, са циљем да се тим промјенама обезбиједи демократски поступак избора личности за вршење тих послова и да се за вршење тих послова бирају они који имају савремено знање, савремену свијест, социјалистичко самоуправну оријентацију, одговоран однос према радним обавезама, чији конкретни радни резултати то доказују. То је нужно, јер у новом економско-технолошком и социјално-политичком времену један од одлучујућих чинилаца успјеха или неуспјеха су знање, умијеће, залагање, култура, спо-

собност коришћења научних и стручних резултата, радна, идеолошка и политичка социјалистичко самоуправна усмјереност и честитост личности којима се повјерава вршење одговорних друштвених послова.

3. Природа односа и друштвених улога опредјељује да политички чиниоци врше избор из више могућих алтернатива системских рјешења. Они носе историјску одговорност за избор системских рјешења.

Али, без праве науке, ослобођење дјелатности која се зове науком а то стварно није, већ негативно политизирано чињење, политички чиниоци не могу успјешно извршити своју улогу. То чини значајном улогу праве науке у трагању за новим системским рјешењима, у обезбјеђивању да се рјешења изводе из историјског тоталитета, а не само из сегмената њихових, из анализе противурјечности и степена њихове заострености у стварности, односа снага моћи, и неповољних садржаја у стварности, и извршавања историјске обавезе да се очува, учврсти, не пољуља, не наруши, позитивно у реалности, без обзира да ли је већ израли стуб или само клица будућности. И да се не налазе рјешења којима се рјешава један проблем а стварају други не мање значајни проблеми, погоршава стање у тоталитету, већ она којима се рјешавају поједини проблеми, а не стварају други. Да се не налазе рјешења која би могла бити врло добра за прекосјутра, али не и за данас и сјутра, јер и таква рјешења, у неповољном сплету околности, могу водити мањим или дубљим кризама, па чак и политичким катастрофама!

Права наука и права социјалистичка политика немају историјских и циљних разлога за међусобне сукобе. У бити праве науке и није да тражи сукобе са политиком.

Али, историјска ситуација, обавеза да се развојним промјенама система обезбјеђује будућност социјалистичке демократске самоуправне федеративне, унутар себе чврсте и јединствене Југославије, као и одговорност науке за то, обавезују је да не бјежи од стваралачког сукоба са сваком политичком оријентацијом (ако је буде) која игнорише истинска научна сазнања, која инсистира на системским рјешењима, која не одговарају тоталитету ситуације. Обавезују је, такође, да не одустаје од трагања за истином и након усвајања политичких опредјељења.

Услов да наука успјешно изврши своју улогу на нивоу историјске одговорности је оштро одвајање, снагама науке, праве науке од квази науке, од дјеловања које се науком зове а стварно то није.

Prof. dr Mijat Šuković

YUGOSLAV POLITICAL SYSTEM AND MAIN FIELDS AND DIRECTIONS OF ITS FURTHER DEVELOPMENT

Summary

During the socialist revolution, political system of the Socialist Yugoslavia grew up. Its operating, during few centuries, significantly marked and enriched economic, cultural, democratic and creative identity, which was in fact total Yugoslav identity.

However, large developing problems of Yugoslav society, shown in present times, started as well, from a part of political and economic systematic solutions. These solutions confirm the following things in Yugoslav political system:

- the way of operation and organization of social work, which involves inappropriate work out of ideological and planning concept of public property and of socialist self-management,
- modes and mechanisms to establish, accomplish and provide socialist self-managing democracy,
- Federacy functioning and the way of its realization.

All this ask inevitably for developing changes of Yugoslav political system in the mentioned fields.

They represent the main fields where Yugoslav political changes are necessary. This necessity is enlarged by the fact that theirs systematic solutions predict assumptions for operation and for the character of many political system institutions. Changes in these fields, are like cause and effect, mutually connected and dependent, both informatively and temporarily.

The most important directions of changes in these spheres are:

1. to abandon systematic solutions, which intended for the political factors to have a leading role in providing rational, economic, efficient and socially appropriate using of social funds and other means in social property, as well as its substitution for the solutions which will intend that role for market and other economic laws;

— Forms of economy with dominant administrative features, replaced by market and planning form of economy,

2. To expand and hollow strong institutional socialist self-managing democracy, especially to realize this by the real delegate assemblies and other delegate institutions decision on social works.

3. To spread Yugoslav Federacy functions for legal organization of social relations and for more successful provision for Federal laws application. And for democratic decision in Federal agencies as well as for full equality of Nations and Nationalities, at the same time.

The League of the Communists is the only politically creative power in Yugoslavia, capable to make democratic atmosphere necessary for alteration. Then, capable to stir up and to gather knowledge and energy of the whole Yugoslav society and its the most creative power, on the level of policy and democracy.

That is the reason that the Yugoslav system alteration cannot be successfully realized and with revolutionary democracy, and all that outside of or in spite of the League of the Communists.

But to fulfill its idealistic and political leading role, in the system changes successfully, it is necessary that the League of the Communists be trained and qualified for that. First of all, this can be achieved by work improvement of its leaders and by strengthening of its idealistic and political unity.

